

Ельвіра Попок

аспірант НАДУ при Президентіві України

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ, РУМУНІЇ, УГОРЩИНИ ТА СЛОВАЧЧИНИ)

У статті проведено порівняльний аналіз нормативно-правової бази щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин в країнах Центральної та Східної Європи на прикладі України, Румунії, Угорщини та Словаччини. Розглядається поняття «національні меншини». Проведено аналіз міжнародної нормативно-правової бази щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин. Розглянуто внутрішнє законодавство кожної країни у сфері забезпечення освітніх потреб національних меншин.

Ключові слова: нормативно-правова база, національні меншини, освітні потреби, забезпечення освітніх потреб.

Elvira Popok

COMPARATIVE ANALYSIS OF REGULATORY FRAMEWORK EDUCATIONAL NEEDS OF NATIONAL MINORITIES IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE (FOR EXAMPLE, UKRAINE, ROMANIA, HUNGARY AND SLOVAKIA)

This article provides a comparative analysis of the legal framework for the educational needs of national minorities in Central and Eastern Europe for example, Ukraine, Romania, Hungary and Slovakia. We consider the notion of «national minorities», analyze the international legal framework for the educational needs of national minorities, considere domestic legislation of each country in the educational needs of minorities.

Keywords: legal framework, national minorities, educational needs, educational needs.

Эльвира Попок

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ НУЖД НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ (НА ПРИМЕРЕ УКРАИНЫ, РУМУНИИ, ВЕНГРИИ И СЛОВАКИИ)

В статье проведен сравнительный анализ нормативно-правовой базы по обеспечению образовательных нужд национальных меньшинств в странах Центральной и Восточной Европы на примере Украины, Румынии, Венгрии и Словакии. Рассматривается понятие «национальное меньшинство». Проведен анализ международно-нормативной базы по обеспечению образовательных нужд. Рассмотрено внутреннее законодательство каждой страны в сфере обеспечения образовательных нужд национальных меньшинств.

Ключевые слова: нормативно-правовая база, национальные меньшинства, образовательные нужды, обеспечение образовательных нужд.

Постановка проблеми

✎ Так склалося історично, що обрані нами країни – Україна, Румунія, Угорщина та Словаччина – завжди досить тісно спілкувалися між собою. В кожній з цих країн проживають представники інших національностей та народностей, які так чи інакше впливають на міждержавні відносини. Для запобігання конфліктів та напружених стосунків держава повинна враховувати інтереси національних меншин та надавати всіх умов, засобів та способів для задоволення їхніх потреб, основними з яких є мовні та освітні потреби.

Водночас держава повинна дбати, щоб особи, які належать до національних меншин, інтегрувалися в суспільство, мали змогу брати повноцінну участь у державних справах, розвитку науки, культури, мистецтва [14, с. 51].

Як же країни Центральної та Східної Європи нормативно забезпечують освітні потреби національних меншин? Розглянемо це на прикладі нашої країни та сусідніх з нами держав.

✎ Аналіз останніх джерел та публікацій дає змогу переконатися, що проблема забезпечення освітніх потреб національних меншин є актуальною як в Україні, з часів незалежності держави, так і в усьому світі. Дослідженням забезпечення освітніх потреб націо-

нальних меншин в Україні та інших країнах приділяють увагу відомі українські вчені та практики: В. Євтух [3], В. Трошинський [13], А. Попок [12], В. Нікітюк [10], Г. Попов, Т. Пилипенко [11] та інші.

Забезпечення освітніх потреб дітей іммігрантів досліджували такі вчені, як О. Брайчевська [1], О. Малиновська [9], Я. Пилинський, Н. Попсон [1], В. Рубл.

✎ Мета дослідження – зробити порівняльний аналіз нормативно-правової бази забезпечення освітніх потреб національних меншин у країнах Центральної та Східної Європи на прикладі України, Румунії, Угорщини та Словаччини.

✎ Кожна держава здійснює комплекс правових, політичних та організаційних заходів щодо забезпечення освітніх потреб представників різних національностей та народностей, які проживають на її території.

Державна політика у галузі освіти передбачає створення однакових можливостей для всіх громадян незалежно від їхніх релігійних переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак в економічній, соціальній, політичній та культурній сферах [14, с. 47].

Мета

Вигляд основного матеріалу

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Освіта відіграє чи не найважливішу роль в процесі соціальної адаптації, слугує соціальним ліфтом. Як стверджує Т. Пилипенко, освіта національних меншин – це система заходів держави, спрямованих на задоволення освітніх потреб представників різних етносів, пов'язаних зі специфікою їхнього етнокультурного розвитку, неоднаковою чисельністю етнічних спільнот, багатоманітністю компактного чи дисперсного проживання на території держави, їхньою організаційною структурованістю [11, с. 28].

Дослідник В. Нікітюк у праві на освіту етнонаціональних меншин визначає кілька аспектів:

1) право вивчати в школі мову етнонаціональної меншини. Кожна особа, яка належить до етнонаціональної меншини, має право вивчати мову своєї меншини, а також на навчання при цьому своєю мовою;

2) право на навчання мовою національної меншини. В місцевостях, де традиційно проживають національні меншини, особи, які належать до таких меншин, мають право на навчання мовою цієї меншини, а також на здійснення навчально-виховного процесу мовою меншини в школі та дошкільних установах. Ці зобов'язання мають виконуватися як у державних школах, так і в приватних, що субсидуються державою;

3) право на утворення освітніх закладів. Особи, які належать до етнонаціональних меншин, мають право на утворення і керування своїми власними школами, іншими освітніми закладами в рамках правничої системи цієї держави, але без будь-яких фінансових зобов'язань з боку держави [10, с. 63–64].

Як відомо, в жодному з міжнародних документів немає чіткого та сталого визначення поняття «національна меншина». Це дає змогу кожній багатонаціональній державі давати своє тлумачення цього терміну, виходячи з власних історичних особливостей.

В Україні та Угорщині поняття «національна меншина» закріплене на законодавчому рівні. Згідно з Законом України «Про національні меншини в Україні» до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, але виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [4]. Закон Угорської Республіки «Про права національних меншин» визначає, що національною та етнічною меншиною вважається кожна така національна група, яка проживає на території Угорщини принаймні протягом одного сторіччя, перебуває в чисельній меншості по відношенню до всього населення держави, її члени є громадянами Угорщини і відрізняються від інших частин населення власною мовою, культурою і традиціями та, водночас, демонструють свідому єдність, спрямовану на збереження цих цінностей, представлення і захист інтересів спільнот, які склалися історично.

Країни, які не мають установленого внутрішнім законодавством поняття «національні меншини», до яких входять Румунія та Словаччина, користуються загальними підходами до визначення цього поняття, яке тлумачить ст.1 Рекомендації 1201 Парламентської Асамблеї Ради Європи. Термін «національна меншина» стосується групи осіб у державі, які:

1) проживають на території цієї держави і є її громадянами;

2) підтримують давні, усталені зв'язки з даною державою;

3) виявляють відмінні етнічні, культурні, релігійні або лінгвістичні характеристики;

4) є досить значними, хоча й меншими за чисельністю, ніж інше населення держави або регіону даної держави;

5) мотивовані намірами зберегти себе разом, що становить спільну ідентичність, разом із культурою, їхніми традиціями, релігією або мовою [12, с. 25].

Основні стандарти, правові рамки та вимоги до забезпечення потреб меншин, в тому числі й освітніх, задають міжнародні організації, такі як Організація з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) та Рада Європи, до складу яких входять всі розглянуті нами держави – Україна, Румунія, Угорщина та Словаччина.

Ст. 1 Гаазьких рекомендацій з прав національних меншин на освіту передбачає право осіб, які належать до національних меншин, на збереження своєї самобутності, але воно може бути повністю реалізоване тільки тоді, коли вони добре оволодіють своєю рідною мовою у процесі навчання. Разом з тим, особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство через належне володіння державною мовою [2].

Також освітні права національних меншин закріплені в таких міжнародних договорах:

1) Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (п. е-в ст. 5);

2) Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (п. 1-с ст. 5);

3) Рамкова конвенція про захист національних меншин (ст. 12, 13);

4) Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (ст.8);

5) Рекомендація 1255 про захист прав національних меншин (прийнята Парламентською Асамблеєю Ради Європи 31 січня 1995 р.) (ст. 8);

6) Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей (п.10).

Україна та Угорщина об'єднали свої зусилля щодо забезпечення прав національних меншин, виявивши це в Декларації про принципи співробітництва між Угорською Республікою та Українською РСР по забезпеченню прав національних меншин, яка була підписана 31 травня 1991 року і з того часу є основою угорсько-українських відносин щодо забезпечення прав національних меншин.

Окрім міжнародних законопроектів, кожна держава має і власні законодавчі акти, які регулюють державну етнополітику в сфері забезпечення освітніх потреб національних меншин.

Основним Законом кожної держави є Конституція, яка регулює права та обов'язки як громадян, так і представників національних меншин.

Згідно з п. 4. ст. 53 Конституції України, громадянам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [5].

П. 3 ст. 32 Конституції Румунії наголошує, що особи, які належать до національних меншин, мають право вивчати свою рідну мову і їх право на здобуття освіти на цій мові гарантується [6].

Згідно з п. 1 ст. XXVII Конституції Угорщини кожна національність та етнічна група, що проживає в Угорщині, вважається частиною держави. Національні та етнічні меншини мають право використовувати свою мову, щоб використовувати імена на своїй мові, сприяти культурі та освіті на рідних мовах [7].

П. 1. ст. 34 Конституції Словацької Республіки стверджує, що громадянам, які належать до національних меншин або етнічних спільнот у Словацькій Республіці,

гарантується їхній всебічний розвиток, забезпечується право сприяти розвитку своєї культурної спадщини спільно з іншими громадянами тієї самої національної меншини або етнічної спільноти, отримувати та поширювати інформацію рідною мовою, утворювати об'єднання, створювати навчальні та культурні заклади і забезпечувати їх діяльність; п.2 ст.34 наголошує на тому, що громадянам, які належать до національних меншин або етнічних спільнот, також гарантується право на освіту на мові меншин, право на використання мови меншин в офіційних відносинах та право на участь у прийнятті рішень з питань національних меншин та етнічних груп [8].

Також у цих країнах Центральної та Східної Європи, окрім Конституції та міжнародних документів, права та свободи національних меншин щодо забезпечення освітніх потреб регулюються внутрішнім законодавством кожної держави.

В Україні основними законами, що регулюють права національних меншин щодо забезпечення освітніх потреб, є: Закони України «Про національні меншини в Україні» (1992), «Про освіту» (1991), «Про професійно-технічну освіту» (1998), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про позашкільну освіту» (2000), «Про охорону дитинства» (2001), «Про мови в українській РСР» (1989).

В Румунії та Угорщині досить невелика внутрішня законодавча база щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин. В Румунії діє лише Закон «Про освіту № 1/2011 р., а в Угорщині Закон № CLXXIX «Про права національних меншин».

Словацька Республіка взагалі не має єдиного закону щодо захисту прав національних меншин. Але правове регулювання включено до багатьох нормативно-правових актів. Щодо забезпечення освітніх потреб, то діють Закон 245/2008 Z.z. «Про освіту та про внесення змін до деяких законодавчих актів з внесеними поправками», Закон 184/1999 Z.z. «Про використання мов національних меншин», Закон 270/1995 Z.z. «Державна мова Словацької Республіки», Акт Національної ради Словацької Республіки державною мовою Словацької Республіки.

Отже, з вищевикладеного можна зробити такі висновки. Питання забезпечення освітніх прав національних меншин знайшли своє відображення як у міжнародному праві, так і у внутрішньому законодавстві держав. Зміст та обсяг правничих норм дещо відрізняються в різних країнах, але закріплення цих норм в законодавстві є необхідною передумовою для забезпечення прав національних меншин.

Порівняльний аналіз української, румунської, угорської та словацької нормативно-правової бази щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин свідчить, що Україна, на відміну від решти держав, має більш розвинену внутрішню законодавчу базу і більше акцентує свою увагу на забезпеченні прав національних меншин, в тому числі й освітніх. Румунія та Угорщина має лише по одному Закону щодо забезпечення освітніх потреб, а Словацька Республіка взагалі не має єдиного Закону щодо забезпечення прав національних меншин.

Перспективами подальших наукових досліджень можуть стати практика реалізації законодавства у сфері забезпечення прав, зокрема освітніх, національних меншин, інституційне та фінансове забезпечення.

Література.

1. Брайчевська О. «Нетрадиційні» іммігранти у Києві / О. Брайчевська, Г. Волосюк, О. Малиновська, Я. Пилинський, Н. Попсон, Б. Рубл. — К. : Стилос, 2003. — 447 с.

2. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/hcnm/32194?download=true>.

3. Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / В. Б. Євтух. — К. : Фенікс, 1997. — 215 с.

4. Закон України «Про національні меншини в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст. 529). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>.

5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30. Із внесеними змінами. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

6. Конституція Румунії. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=371>.

7. Конституція Угорщини. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://web.archive.org/web/20120111051235/http://www.euractiv.com/sites/all/euractiv/files/CONSTITUTION_in_English_DRAFT.pdf.

8. Конституція Словацької Республіки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vyvlastnenie.sk/>.

9. Малиновська О. А. Україна, Європа, Міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / О. А. Малиновська. — К. : Бланк-Прес, 2004. — 171 с.

10. Нікітюк В. О. Статус етнонаціональних меншин (порівняльно-правний аспект) / В. О. Нікітюк. — К., 1996. — 186 с.

11. Пилипенко Т. І. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні / Т. І. Пилипенко. — Львів : Світ, 2007. — 144 с.

12. Попок А. А. Державна політика щодо закордонного українства: навч.-метод. матеріали / А. А. Попок. — К. : НАДУ, 2013. — 56 с.

13. Попок А. А. Державотворчий процес в Україні 1991-2006 / Етнонаціональна структура сучасного українського суспільства / А. А. Попок, В. П. Трошинський. — К. : Наукова думка, 2007. — С.464–500.

14. Табачник Д. В. Національні меншини України: етнокультурний вимір / Д. В. Табачник, Г. Д. Попов, Т. І. Пилипенко // — К.: Етнос, 2007. — 152 с.